

**SYMPTOMS AND CAUSES OF THE RISK OF SOCIAL
MALADJUSTMENT IN PRESCHOOL CHILDREN**

**OBJAWY I PRZYCZYNY ZAGROŻENIA
NIEDOSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM DZIECI
W WIEKU PRZEDSZKOLNYM**

ABSTRACT

More and more new forms of behavioral disorders appear in young preschool children. Some of them may indicate the threat of a child's social maladjustment. The article presents the symptoms and causes of maladjustment in order to enable effective prevention of social maladjustment in pre-school institutions. The aim of the research was also to measure the level of knowledge of preschool teachers about social maladjustment of young children. The survey method was used to do the research. Teachers gave anonymous answers to previously prepared questionnaires. This allowed to gather a lot of honest opinions about the social maladjustment of young children. The collected information has allowed to see that the phenomenon of social maladjustment is becoming more and more common in kindergarten institutions. Kindergartens still lack the opportunity to explore the student's home environment, and this is necessary to be able to make the correct diagnosis. Many teachers do not see any signs of social maladjustment in their child's behavioral disorders. Therefore, further investigation of this phenomenon is necessary and making educators aware of its importance.

STRESZCZENIE

Pojawiają się coraz to nowsze formy zaburzeń zachowania u małych dzieci w wieku przedszkolnym. Niektóre z nich mogą świadczyć o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym dziecka. Artykuł prezentuje objawy i przyczyny niedostosowania w celu umożliwienia prowadzenia skutecznej profilaktyki niedostosowania społecznego już w placówkach przedszkolnych. Celem przeprowadzonych badań była także ocena poziomu wiedzy nauczycieli przedszkola dotyczącej niedostosowania społecznego małych dzieci. Do przeprowadzenia badań użyto metody sondażu. Nauczyciele udzielili anonimowych odpowiedzi na przygotowanych wcześniej kwestionariuszach. To pozwoliło na zebranie wielu szczerych opinii na temat niedostosowania społecznego małych dzieci. Zgromadzone informacje pozwoliły dostrzec, że zjawisko niedostosowania społecznego jest coraz powszechniejsze w placówkach przedszkolnych. W przedszkolach wciąż brakuje możliwości poznawania środowiska domowego ucznia, a jest to konieczne, aby móc postawić prawidłową diagnozę. Wielu nauczycieli nie dostrzega w zaburzeniach zachowania dziecka objawów niedostosowania społecznego. Dlatego konieczne jest dalsze badanie tego zjawiska i uświadamianie wychowawcom jego wagi.

KEYWORDS: *social maladjustment, causes, symptoms, diagnosis, methods of working with a student at risk of maladjustment.*

SŁOWA KLUCZOWE: *niedostosowanie społeczne, przyczyny, objawy, diagnoza, metody pracy z uczniem zagrożonym niedostosowaniem.*

WPROWADZENIE

Rozpoczynając rozważania na temat dziecięcego niedostosowania społecznego, należy w pierwszej kolejności ustalić, czym ono jest. W diagnozowaniu tego zjawiska konieczne jest ustalenie, w jakiej normie społecznej i jakich realiach funkcjonuje dziecko. Inna bowiem będzie paleta zachowań w krajach wysoko rozwiniętych, a inna w tych dopiero zaczynających się rozwijać. Inne też są zwyczaje w różnych grupach społecznych, rodzinach wykształconych lub zmagających się z ubóstwem. Stąd znajomość otoczenia podopiecznego jest absolutnie konieczna przed przystąpieniem do diagnozowania i w konsekwencji – wdrożenia oddziaływań resocjalizacyjnych. W środowiskach pedagogicznych często mówi się o wzrastającej liczbie uczniów niedostosowanych społecznie oraz wpływie niedostosowania społecznego na osiągnięcia szkolne dzieci. Warto więc wiedzieć, że terminu „niedostosowa-

nie społeczne” użyła po raz pierwszy Maria Grzegorzewska. Odrzuciła tym samym stosowane dotychczas określenia, takie jak: „moralnie zaniedbany”, „moralnie upośledzony”, „moralnie zagrożony” itp. (Grzegorzewska, 1959, s. 31). Jak widać, wcześniej oznaki niedostosowania łączone były jedynie z moralnością dziecka. Dziś większość badaczy dopatruje się większej liczby i różnorodności czynników mogących wpływać na zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży. Lesław Pytka określił niedostosowanie społeczne jako:

nieadekwatne funkcjonowanie dziecka w ważnych dla systemu społecznego rolach, przejawianie zachowań ryzykownych, zwanych antagonistyczno-destruktywnymi, nieumiejętność lub w niechęć do zaspokojenia potrzeb pierwszego i drugiego rzędu w sposób akceptowany społecznie (Pytka, 2011, s. 13).

Natomiast według Ottona Lipkowskiego niedostosowanie społeczne jest:

wyrazem sprzeczności między postawą jednostki wyrażającą negację norm społecznych a wymogami społecznymi. Niedostosowanie jest więc zjawiskiem bilateralnym, funkcją stosunku jednostki do społeczeństwa. Nie można więc określić niedostosowania tylko z punktu widzenia jednostki, ale w sposób komplementarny, uwzględniając wzajemny stosunek środowiska społecznego i jednostki (Lipkowski, 1980, s. 24).

W szkole mianem niedostosowania najczęściej określa się każde odchylenie od przyjętej normy zachowań. Mówi się wówczas o zaburzeniach zachowania, które mogą być zdiagnozowane np. jako zespół Aspergera czy ADHD. Dostępne są bowiem narzędzia diagnostyczne umożliwiające pracę z uczniem, u którego występują zaburzenia zachowania (Kędzierska, 2002, s. 396). Inaczej jednak sytuacja wygląda w placówkach przedszkolnych. Często bowiem nauczycielom wydaje się, że problem niedostosowania społecznego sprowadza się głównie do wandalizmu, przestępczości czy bójek, a zatem nie dotyczy on dzieci w wieku przedszkolnym. Niestety praktyka pokazuje, że już kilkuletnie dzieci są zagrożone niedostosowaniem społecznym. Można to dostrzec, obserwując wychowanka w jego naturalnym środowisku, czyli w domu rodzinnym oraz w placówce, w grupie rówieśniczej (Czapów, Jedlewski, 1971, s. 134). Naturalne jest przyjmowanie przez dziecko ról

społecznych adekwatnie do miejsca i sytuacji. Jeśli więc uczeń nie jest w stanie funkcjonować w różnych środowiskach, jakimi są dom i przedszkole, powinniśmy poszukać przyczyn. Według Jana Konopnickiego nie należy jednak przyjmować jako normy podporządkowywania się wymogom danego środowiska. A zatem trudności uczniów w tym zakresie powinny być dla nauczyciela jedynie wskazówką do indywidualnego ich traktowania w celu poznania przyczyn danego zachowania. Autor w swej definicji niedostosowania społecznego skupia się głównie na jego aspektach psychologicznych, podkreślając ich wagę (Konopnicki, 1971, s. 16). Natomiast Halina Spionek uważała, że za dzieci niedostosowane społecznie należy uznać takie: „u których zaburzeniu ulega sfera emocjonalno-wolowa oraz rozwój charakteru i osobowości, co powoduje często zakłócenie stosunków społecznych między dziećmi, a ich otoczeniem” (Spionek, 1965 s. 275); a Ewa Żabczyńska i Kazimierz Pospiszyl w swej publikacji *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie* przyjmują, że na zjawisko to składają się „wszelkie formy wadliwego stosunku do innych ludzi wypływające z różnego rodzaju zaburzeń emocjonalnych oraz defektów w tym zakresie” (Pospiszyl, Żabczyńska, 1985, s. 15; Migąła, 2011, s. 132).

Z powyższych definicji wynika, że choć samo niedostosowanie społeczne jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania, można przyjąć, że dotyczy ono w głównej mierze interakcji dziecka z otoczeniem i jego wchodzenia w role społeczne. Wpływ na te procesy mają czynniki biologiczne i środowiskowe, a nawet makrospołeczne. Z racji specyfiki rozwoju emocjonalnego i społecznego małego dziecka trudne byłoby diagnozowanie niedostosowania społecznego w przedszkolu. Jednakże istnieje ryzyko wystąpienia niedostosowania również wskutek zignorowania symptomów zaburzeń zachowania. Dlatego warto poznać możliwe objawy takiego zagrożenia oraz ich prawdopodobne źródła.

OBJAWY NIEDOSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO

Ministerstwo Edukacji Narodowej za typowe objawy niedostosowania uważa: „nagminne wagary, ucieczki z domu, włóczęgostwo, sporadyczne lub systematyczne picie alkoholu, odurzanie się, niszczenie mienia, stosowanie przemocy, bójki, przywłaszczenie cudzego mienia, kradzieże, udział w gru-

pach negatywnych oraz usiłowanie i dokonanie samobójstwa” (Konopczyński, 1996, s. 14). Trudno byłoby te wytyczne przenieść na grunt placówki przedszkolnej. Dlatego na podstawie osobistych obserwacji i przeprowadzonych w tym roku badań własnych podjęłam próbę określenia objawów niedostosowania społecznego wśród dzieci w młodszym wieku. Bardzo często dzieci zagrożone wystąpieniem niedostosowania uważane są przez nauczycieli i wychowawców za niegrzeczne. Przypina im się łatkę odmieńca, skazując niejako na stygmatyzowanie i odrzucenie przez grupę rówieśniczą. W takiej sytuacji niedostosowanie dziecka może się jedynie pogłębić. Celem przeprowadzonych badań była próba określenia skali zagrożenia niedostosowaniem wśród przedszkolaków, ale również poznania zakresu wiedzy nauczycieli na ten temat. Im wcześniej bowiem dostrzeże się jakiegokolwiek zaburzenie zachowania u dziecka, tym szybciej można wdrożyć indywidualny plan pracy z uczniem.

W badaniach udział wzięło 45 nauczycieli przedszkola z województwa mazowieckiego. Większość znajdowała się w przedziale wiekowym pomiędzy 26. a 35. rokiem życia. Ponad połowa badanych (57,8%) pracowała na stanowisku nauczyciela przedszkola od czterech do dziesięciu lat. Jest to staż pracy umożliwiający już zaobserwowanie niepokojących zaburzeń zachowania u dzieci. Tym bardziej że większość ankietowanych (42,2%) posiadała wykształcenie pedagogiczne na poziomie studiów magisterskich.

Nauczyciele zostali zapytani, czy zagrożenie niedostosowaniem społecznym może dotyczyć dzieci w wieku przedszkolnym. Czterdzieści trzy osoby (co stanowi ponad 95%) odpowiedziało, że tak. Oznacza to, że pedagodzy dostrzegają narastający problem, jakim jest zagrożenie niedostosowaniem społecznym wśród dzieci w młodszym wieku. Okazuje się, że niepokoją się oni skalą zjawiska, ponieważ każdy z nich styka się na co dzień z jakimiś zaburzeniami zachowania u swoich uczniów. Jako najczęściej występujące objawy niedostosowania społecznego nauczyciele wymienili:

- wrogość,
- zachowania buntownicze,
- agresję i przemoc,
- wycofanie i niechęć współpracy,
- nadmierną nieśmiałość i bojaźliwość,

- brak zaufania,
- nadpobudliwość,
- nadmierną skłonność do kłamstwa,
- nadmierną zazdrość.

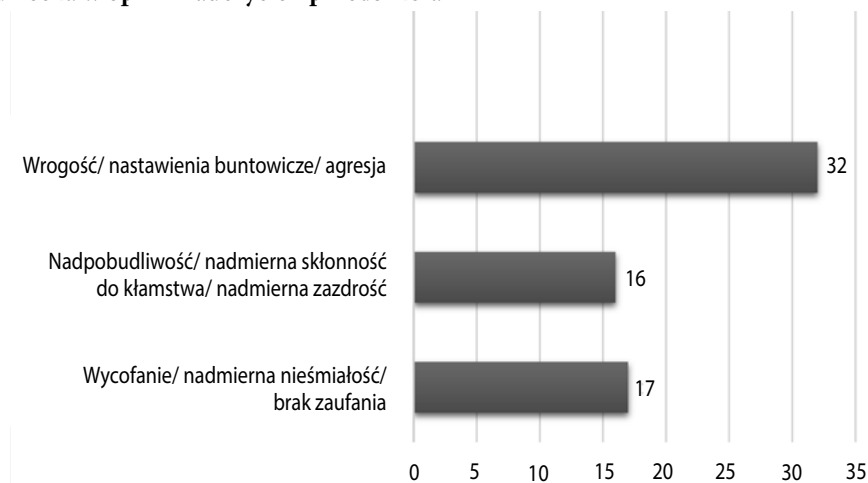
Wszystkie wymienione zachowania mogą świadczyć o szeregu przeróżnych zaburzeń. Tutaj są jednak rozpatrywane pod kątem funkcjonowania dziecka w społeczeństwie. Dlatego na tle grupy rówieśniczej nauczyciele są w stanie zaobserwować takie zachowania, które są nieadekwatne w danej chwili oraz odbiegają od przyjętych w grupie norm i zasad. Małemu dziecku należy przedstawić te zasady w sposób dla niego zrozumiały i czytelny. Najczęściej w placówkach służą do tego kodeksy przedszkolaka przedstawione w formie graficznej. Po poznaniu zasad (być może dotąd nieznanymi i nigdy niestosowanymi) przedszkolak musi mieć szansę i czas na asymilację. W pierwszym okresie uczęszczania dzieci do placówki właśnie na tym skupiają się wychowawcy. Kiedy więc możemy uznać, że okres na przyjęcie nowych zwyczajów i wartości się kończy? Ankietowani nauczyciele zostali zapytani, po jakim czasie od rozpoczęcia przez dziecko edukacji przedszkolnej można na podstawie obserwacji dostrzec zaburzenia w jego zachowaniu polegające na niedostosowaniu się wychowanka do jego nowego otoczenia. Choć zdania były podzielone, większość respondentów (ponad 60%) uznała, że jest to czas drugiej obserwacji rozwoju dziecka, czyli połowa roku szkolnego. Oznacza to, że już w drugim semestrze uczęszczania do placówki dziecko mogłoby otrzymywać pomoc w zaadaptowaniu się do warunków przedszkolnych i indywidualne wsparcie w procesach asymilacyjnych. Dlaczego więc tak się nie dzieje? Z przeprowadzonych badań i obserwacji wynika, że nauczycielom przedszkola brakuje wiedzy na temat procesu dostosowywania się małego dziecka do społeczności i instrumentów pozwalających na diagnozę tego zjawiska. Nie prowadzi się również wywiadów środowiskowych umożliwiających poznanie domu rodzinnego ucznia. Nauczyciele w większości zakładają więc, że zwyczaje panujące w rodzinie wychowanka są zbliżone do tych, które zostały przyjęte w placówce. Większość wychowawców (ponad 72% ankietowanych) nie zna wyznania przyjętego w domu rodzinnym ucznia, a jedna czwarta (25%) nie orientuje się, czy dziecko wychowuje się w rodzinie pełnej,

czy rozbitej. Przeprowadzenie wywiadu z rodzicami zapisującymi dziecko do placówki z pewnością ułatwiłoby zrozumienie ucznia i jego sytuacji.

Oddzielną kwestią mogą być zachowania buntownicze i przemocowe, ponieważ nawet jeśli pojawiałyby się one w domu rodzinnym wychowanka, nie zostałyby zaakceptowane przez społeczeństwo. Ankietowani, zapytani, który z wymienianych objawów najmocniej wskazuje na zagrożenie niedostosowaniem społecznym, wymienili zachowania wrogie i agresywne oraz nastawienie buntownicze. Powyższe dane przedstawiono na wyk. 1.

Wykres 1.

Zachowania wskazujące na zagrożenie niedostosowaniem społecznym małego dziecka w opinii nauczycieli przedszkola

Źródło: badania własne.

PRZYCZYNY NIEDOSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO

Drugim etapem przygotowywania diagnozy niedostosowania społecznego jest ustalenie przyczyn występowania u dziecka niepokojących zachowań i postaw. W pracy z dziećmi, które wykazują zaburzenia zachowania, jest to już często połowa sukcesu. Jak ustalono wyżej, konieczna jest do tego znajomość wychowanka i jego otoczenia. Jednak przyczyny niedostosowania społecznego mogą leżeć o wiele głębiej i mieć źródło w zaburzo-

nym życiu płodowym czy trudnym porodzie. Ważne jest również ustalenie czasu, w jakim miały miejsce ważne z punktu widzenia dziecka wydarzenia, oraz okresu, od którego zaczęły pojawiać się u niego niepokojące zachowania. W procesie diagnozy niedostosowania pedagodzy zwykle skupiają się na terażniejszym otoczeniu ucznia i jego obecnym funkcjonowaniu. Natomiast według Jana Konopnickiego powinni oni poznać również historię dotychczasowego życia wychowanka i zmian, jakie mogły zachodzić w jego otoczeniu. Autor ten stwierdził, że:

aby otrzymać naprawdę pełny obraz dziecka, musimy o nim wiedzieć więcej niż dotychczas i nie wolno nam się zadowalać pozorami [...] Wynika z tego, że równie ostrożnie, wnikliwie i dokładnie, jak przy ustalaniu pierwszej części diagnozy (dotyczącej form zachowania dziecka), musimy również postępować przy ustalaniu przyczyn (Konopnicki, 1971, s. 108).

Powodów wystąpienia zaburzeń zachowania należy doszukiwać się ostrożnie, bowiem rozwój dziecka uwarunkowany jest jego psychiką i biologią w równym stopniu, co środowiskiem, w jakim ono przebywa. Elementy te wzajemnie się przenikają i uzupełniają – niedobór jednych odbija się na pozostałych. W ten sposób np. trwałe funkcjonowanie dziecka w szkodliwym środowisku może odbić się negatywnie na jego psychice, jak i na zdrowiu fizycznym. Również z tego powodu nie da się wskazać tylko jednej przyczyny niedostosowania społecznego. Zwykle jest ich kilka, wzajemnie się przeplatających. Ten jeden powód niedostosowania, który z jakiegoś powodu wydaje się najważniejszy lub najintensywniejszy, nazywamy przyczyną dominującą. Pozostałe, również mające wpływ na zaburzenie zachowania dziecka, określamy jako wtórne. Przy ustalaniu ich hierarchii należy wziąć również pod uwagę czas, w jakim domniemana przyczyna pojawiła się w życiu dziecka. Nawet jeśli wówczas nie dawała jeszcze efektu w formie zmiany w jego zachowaniu, mogła już wywierać na nie wpływ. Taki powód terażniejszego zagrożenia niedostosowaniem społecznym dziecka można więc określić jako pierwotny.

Przyczyny wystąpienia tego typu zaburzeń często łączą się ze sobą, a nawet wynikają bezpośrednio z siebie. Na przykład jeśli dziecko jest

sfrustrowane napiętą atmosferą w domu rodzinnym, to jest to przyczyna, ale i skutek innej zarazem. Powodem pierwotnym może być rozwód rodziców przeżyty wcześniej i wywołujący w dalszym ciągu spięcia. Dlatego szukając powodów wystąpienia danych zachowań dziecka, należy sięgnąć jak najgłębiej. Częstym błędem pedagogów przy doszukiwaniu się przyczyn niedostosowania dziecka jest pewien rodzaj generalizowania, grupowania podobnych zjawisk dotyczących większej liczby dzieci. Należy bowiem pamiętać, że niedostosowanie jest problemem indywidualnym danego wychowanka. Tylko tak możemy je rozpatrywać, skupiając uwagę się na indywidualnych przeżyciach ucznia i uwzględniając jego środowisko. Oczywiście pewne objawy zaburzeń zachowania, o których pisano wyżej, bywają podobne. Jednak warto pamiętać, że skoro ustalono, iż na rozwój dziecka wpływa również jego biologia, to jest to indywidualna cecha osobnicza. U każdego podopiecznego rozwój sfery społecznej również przebiega w różnym tempie i należy te różnice brać pod uwagę także przy doszukiwaniu się przyczyn niedostosowania. Indywidualne wychowanie w grupie przedszkolnej, składającej się zwykle z dwadzieściora pięściora dzieci, nie jest łatwe, dlatego nauczyciele decydują się na łączenie zajęć dla uczniów o podobnie zaburzonych zachowaniach. Trzeba jednak być przy tym niezwykle ostrożnym, gdyż różnorodność pochodzenia danego zachowania może negatywnie wpłynąć na proces wychowawczy.

Metoda ustalania przyczyn zagrożenia niedostosowaniem społecznym polega, najprościej rzecz ujmując, na stopniowej eliminacji tych mniej ważnych, aż pozostanie ostatnia, będąca głównym problemem. Taka eliminacja również podlega kolejności. Opis metod profilaktyki pedagogicznej w placówce przedszkolnej wykracza jednak poza możliwości tej publikacji.

Oprócz przyczyn biologicznych, związanych z funkcjonowaniem organizmu dziecka, jego psychiką i genotypem, występują też przyczyny społeczne, będące zwykle trudniejsze do zdiagnozowania. W sposób najprostszy przyczyny społeczne zagrożenia niedostosowaniem społecznym możemy podzielić na trzy główne grupy ze względu na źródło ich występowania. Są to:

- przyczyny występujące w domu rodzinnym,
- przyczyny występujące w placówce przedszkolnej,
- przyczyny makrospołeczne.

To właśnie w domu rodzinnym dochodzi do nawiązania pierwszych więzi emocjonalnych i pierwszych kontaktów społecznych. Na ich podstawie dziecko będzie próbowało w przyszłości funkcjonować w innych środowiskach. Dom i rodzina są dla dziecka pierwszym punktem odniesienia do późniejszych porównań. Wśród przyczyn występujących w środowisku domowym K. Pospiszyl i E. Żabczyńska wymienili:

- niezgodne współzycie rodziców,
- brak wzajemnego szacunku,
- niewłaściwe metody wychowawcze (Pospiszyl, Żabczyńska, 1985, s. 85).

Natomiast John Bowlby (psychiatra zajmujący się teorią przywiązania) mocno podkreślił rolę więzi emocjonalnej dziecka z matką w jego późniejszym funkcjonowaniu społecznym. Uważał bowiem, że efektem braku więzi z matką i jej miłości jest infantylizm psychiczny i niedojrzałość emocjonalna. Autor dowodził, że sfery te rozwijają się we wczesnym dzieciństwie – do 5. roku życia dziecka (Bowlby, 1995 s. 48). Dlatego gdy pójdzie ono do szkoły, jest już za późno na zajęcia profilaktyczne w tym zakresie (Hilgard, 1967, s. 123).

Nauczyciele przedszkola biorący udział w badaniu wymienili poniższe czynniki występujące w środowisku domowym dziecka i mogące wywoływać jego niedostosowanie społeczne:

- nadużywanie alkoholu przez jednego lub oboje rodziców,
- zaburzone stosunki rodzinne,
- zaburzony model wychowawczy rodziców/opiekunów,
- zaniedbywanie dziecka przez rodziców/opiekunów,
- zła sytuacja materialna w domu rodzinnym (ubóstwo),
- patologiczne wzorce zachowań w domu rodzinnym,
- odrzucenie dziecka.

Oczywiście może się okazać, że wszystkie te przyczyny łączą się wzajemnie, a nawet wynikają jedna z drugiej. Ważne jest wówczas określenie, która z wyżej wymienionych jest przyczyną główną, a które – wtórnymi. Aby móc zastosować jakiegokolwiek środki profilaktyczne, nauczyciel musi prawidłowo określić, skąd pochodzi zagrożenie niedostosowaniem społecznym ucznia.

Ankietowani wymienili również istotne ich zdaniem czynniki występujące w placówce przedszkolnej i mogące wywoływać zagrożenie niedostosowaniem społecznym dziecka. Są to:

- trudność w zaakceptowaniu przez dziecko zasad lub rozkładu dnia przyjętego w przedszkolu,
- destrukcyjny wpływ grupy rówieśniczej,
- zbyt wysokie wymagania stawiane przez nauczyciela/trudności w nauce.

Te czynniki łączą się również z brakiem zaufania dziecka do nauczyciela. Trudno jest bowiem bez nawiązania więzi emocjonalnej wymagać czegokolwiek od małego dziecka. Wszystkie wymienione dotąd możliwe przyczyny wystąpienia niedostosowania społecznego łączą się więc z emocjami dziecka, na które mają wpływ czynniki występujące zarówno w domu rodzinnym, jak i w placówce przedszkolnej. Relacja wychowawcy i ucznia ma bowiem fundamentalne znaczenie i podejście do dziecka powinno być oparte na szacunku i konsekwencji wychowawczej.

Do wymienionych przez ankietowanych przyczyn występowania zagrożenia niedostosowaniem społecznym warto dodać również niezaspokojenie potrzeb dziecka. Deprywacja potrzeb, niezależnie od tego, gdzie występuje, wzbudza w dziecku nieufność, strach lub złość. Dlatego warto podchodzić do diagnozowania w sposób indywidualny i szukać przyczyn wystąpienia takiej sytuacji. Często po znalezieniu źródła problemu i zaspokojeniu potrzeb małego dziecka zaczyna ono czuć się w placówce bezpiecznie i jest w stanie samodzielnie dostosować się do norm społecznych panujących w grupie. Pozwala to uniknąć żmudnej terapii indywidualnej w przyszłości.

Wśród czynników makrospołecznych wywołujących zagrożenie niedostosowaniem społecznym dzieci respondenci wymienili:

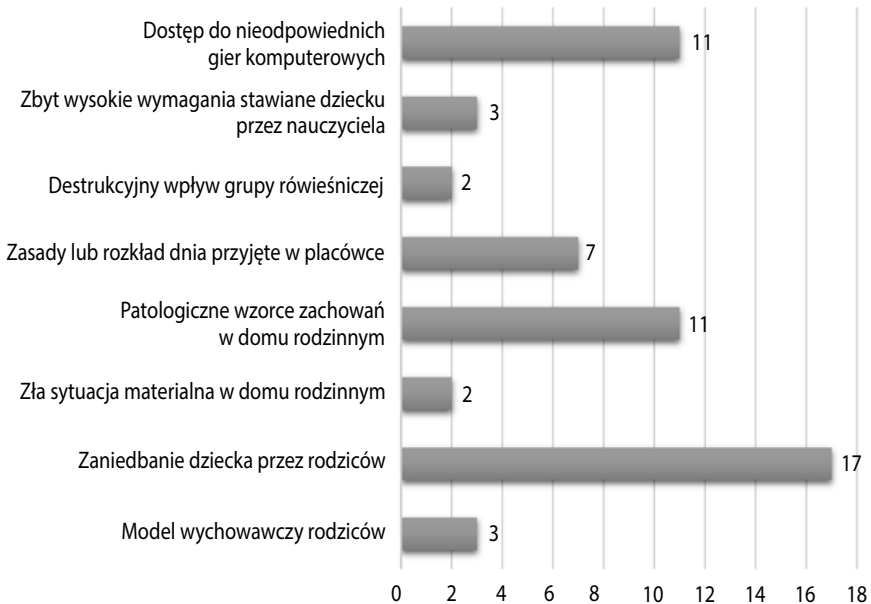
- migrację do miast,
- szybkie tempo życia wielkomiejskiego,
- dostęp małych dzieci do Internetu i gier komputerowych niedostosowanych do ich wieku.

Na tę grupę czynników nauczyciel przedszkola ma najmniejszy wpływ, choć są one dość łatwe do zdiagnozowania. Małe dzieci bowiem często opo-

wiadają o formach spędzania wolnego czasu, nie widząc w przesiadywaniu przed monitorem niczego niewłaściwego. Charakterystyczne stają się również ich zabawy, polegające najczęściej na odtwarzaniu treści, które znają z gry. Z pewnością wątpliwe moralnie postawy prezentowane przez bohaterów wielu gier czy filmów mogą być odebrane przez małe dziecko jako właściwe, jako norma. Mimo to jako czynnik najczęściej wywołujący zagrożenie niedostosowaniem społecznym badani nauczyciele wskazali w większości zaniedbywanie dziecka przez rodziców lub opiekunów. Odpowiedziało tak 37,8% wszystkich respondentów. Powyższe dane przedstawiono na wyk. 2.

Wykres 2.

Czynnik najczęściej wywołujący zagrożenie niedostosowaniem społecznym w opinii nauczycieli przedszkola

Źródło: badania własne.

PODSUMOWANIE

Artykuł ten ma na celu uświadomienie młodym pedagogom pracującym z małymi dziećmi, że zagrożenie niedostosowaniem społecznym dotyczy również ich podopiecznych. Zebrane doświadczenia i przeprowadzone

badania pokazują, jak ważna w pracy wychowawcy jest znajomość uczniów. W dzisiejszych czasach wyjątkowo dbamy o anonimowość i prywatność własną oraz najbliższych. Nauczyciel małego dziecka powinien jednak przekonać jego rodziców, że jest ich sprzymierzeńcem w procesie edukacyjnym, wychowawczym i socjalizacyjnym ich dziecka.

Często to właśnie w przedszkolu dzieci nawiązują pierwsze kontakty z rówieśnikami i opiekunami spoza rodziny. Pozostawione bez nadzoru rodzica wchodzą w pierwsze samodzielne interakcje z otoczeniem, które następnie stają się podstawowym doświadczeniem pozwalającym dziecku funkcjonować w społeczeństwie i przyjmować określone role. O tym, jak ważne jest społeczeństwo w rozwoju małego dziecka, świadczą przykłady tzw. dzikich dzieci. Są to dzieci izolowane, wychowywane w ukryciu, poza społeczeństwem. Nie rozwija się u nich umiejętność chwytania i manipulowania przedmiotami czy pionowa postawa. U dzieci tych nie pojawia się też umiejętność mowy, śmiechu, mają bardzo niski poziom inteligencji (Pospiszyl, Żabczyńska, 1985, s. 83).

Niestety bardzo często w przedszkolach nauczyciele stygmatyzują dziecko sprawiające trudności wychowawcze, określając je jako niegrzeczne. Wówczas rówieśnicy szybko to podchwytyją, skazując ucznia niedostosowanego na ostracyzm społeczny. W konsekwencji dziecko z trudnego staje się jeszcze trudniejsze, a nierzadko rozpoczynając edukację szkolną, nie ma szansy na *carte blanche* w nowej placówce. Przyczepiona łatka wędruje wraz z nim, pogłębiając zagrożenie niedostosowaniem (Szurowska, 2020, s. 16). Jedynym wyjściem z takiej sytuacji jest proces wychowawczy prowadzony przez pedagogów kształconych w kierunku wychwytywania zaburzeń zachowania małych dzieci, prezentujących indywidualne podejście i próbujących jak najdokładniej poznać wychowanka i jego otoczenie.

Obecnie podejmując pracę w przedszkolu, należy liczyć się z coraz większym zagrożeniem niedostosowaniem społecznym podopiecznych i szukać rozwiązań dostosowanych do obecnych realiów. Współpraca z domem rodzinnym dziecka jest tu kwestią kluczową, ponieważ w połączeniu z placówką przedszkolną tworzy on jedyne normy zachowań, jakie małe dziecko zna i na których się wzoruje. To w przedszkolu uczeń styka się po raz pierwszy z zasadami, regułami, stałym planem dnia, którego należy przestrzegać.

Dopasowanie się do takich warunków bywa trudne i często budzi opór w małym dziecku, zwykle pragnącym być w centrum zainteresowania opiekuna. To właśnie w placówce dziecko uczy się funkcjonowania w grupie rówieśniczej, z którą kontakty mogą być zarówno wartościowe, jak i destrukcyjne. Pedagog powinien więc czuwać nad tworzeniem się w grupie naturalnej hierarchii i stale prowadzić działania wychowawcze mające na celu integrowanie grupy. Należy również zdawać sobie sprawę z wagi, jaką ma poznanie uczniów i ich sytuacji rodzinnej.

Bibliografia

- Bowlby, J. (1995). *Maternal Care and Mental Health. The master work series, 2nd ed.*, London: World Health Organization, Monograph series No. 3.
- Czapów, Cz., Jedlewski, S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzewska, M. (1959). *Pedagogika specjalna*, Warszawa, skrypt wykładów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej.
- Hilgard, E.R. (1967). *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jastrząb, J. (2002). *Edukacja terapeutyczna: Toruńska Szkoła Terapeutyczna – dziesięć lat doświadczeń*, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”. ISBN 8391547639.
- Kędzierska, H. (2002). *Mity pedagogiczne nauczycieli*. W: E. Malewska i B. Śliwowski (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”. ISBN 8373081518.
- Konopczyński, M. (1996). *Twórcza resocjalizacja. Wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Editions Spotkania. ISBN 8386802057.
- Konopnicki, J. (1971). *Niedostosowanie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lipkowski, O. (1971). *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Lipkowski, O. (1980). *Resocjalizacja*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. ISBN 8302007927.
- Machel, H. (2003). *Wybrane aspekty pedagogiki resocjalizacyjnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Migała, P. (2011). *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*, Józefów: Wydawnictwo WSGE. ISBN 978-83-627-07-9.
- Oszwa, U. (2007). *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej: vademecum nauczycieli i rodziców*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”. ISBN 9788373087668.
- Pospiszyl, K., Żabczyńska, E. (1985). *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 8301018917.
- Pytka, L. (1995). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, Warszawa: WSPS. ISBN 8387079448.
- Pytka, L. (2011). *Teoretyczne i praktyczne problemy nieprzystosowania społecznego*. W: S. Ćmiel (red.), *Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Teoria i praktyka*, Józefów: Wydawnictwo WSGE. ISBN 9788362753116.
- Spionek, H. (1965). *Zaburzenia psychoruchowego rozwoju dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szurowska, B. (2020). *Szkoła w sytuacji trudnej. Zdążyć z pomocą*, Warszawa: Wydawnictwo Difin. ISBN 9788380857476.
- Szymański, A. (2010). *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży: wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP. ISBN 9788361121220.
- Urban, B. (2010). *Aktualne osiągnięcia w naukach społecznych a teoria i praktyka resocjalizacyjna*, Mysłowice: GWSP. ISBN 9788389032478.
- Urban, B., Stanik, J.M. (2008). *Resocjalizacja. Tom I*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301154042.
- Wysocka, E. (2008). *Diagnoza w resocjalizacji: obszary problemowe i modele rozwiązań w ujęciu psychopedagogicznym*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301155162.

